

PAPER

MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRADIGAN O'QUV MATERIALLARI ISHLAB CHIQUISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Sattorova Feruza Elmurodovna^{1,*}

¹O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti "Folklor va etnografiya" kafedrası o'qituvchisi, mustaqil izlanuvchi

* sattorova@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada ta'lim jarayonida o'quv materiallarini ishlab chiqishning nazariy va amaliy ahamiyati keng yoritilgan. O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlari tahlili asosida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar hamda axborot-kommunikatsiya vositalarining o'quv materiallarini yaratishdagi o'rni ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, xorijiy tajribalar, xususan, Finlyandiya modeli misolida yangi avlod o'quv adabiyotlarini ishlab chiqish zarurati ko'rsatib o'tilgan. Maqolada tilshunoslik nazariyalari, kommunikativ va pragmatik kompetensiyalarning rivoji hamda ularning o'quv materiallari mazmuniga integratsiyasi muhim omil sifatida talqin etilgan. Natijada, samarali o'quv materiallari ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilishi dalillangan.

Key words: o'quv materiallari, ta'lim jarayoni, pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar, kommunikativ kompetensiya, pragmatik kompetensiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, xorijiy tajriba

Ijodiy tafakkur sohibini jadal rivojlanib borayotgan davlatimiz uchun zarur bo'lgan ijodkor, keng fikrli, yuksak madaniyatli, kompetent kadrlar bilan ta'minlash chet tili o'qitish ta'limida eng muhim va dolzarb vazifalardan biri sanaladi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi" qonunining 35-moddasida Ta'lim jarayoniga o'quv rejelari va o'quv dasturlarini joriy etish

bo'yicha belgilangan ishlarda "O'quv rejelari va o'quv dasturlarini joriy etish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o'qitishning innovatsion shakllari va usullari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qo'llaniladi"[2] deya ta'kidlab o'tilgan.

Ushbu qonun qabul qilinganiga ko'p bo'lmaganligiga qaramay, ushbu o'qitishning

Compiled on: May 3, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to Advances in Science and Education for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

innovatsion shallari muammosi uzoq vaqtdan beri jamoatchilining keng muhokamada, xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi" qarorida belgilangan vazifalarda ta'limning har bir bosqichida xorij tajribasidan kelib chiqib o'quv adabiyotlarning yangi avlodini yaratish, o'quv standartlarini optimallashtirish, yagona elektron o'quv materiallari platformasini tashkillashtirish kabi ustuvor yo'nalishlar ta'lim-tarbiya sohasida o'quv materiallari nechog'lik ahamiyatga ega ekanligining namunasidir. Bu qarorda Finlyandiya tajribasini o'rganish taklif etilganligi ilm-fanni rivojlantirishda chet el tajribasining ahamiyati, o'quv materiallari tayyorlashda esa xorij tajribasining muhimligi isbotidir. Qarorning yana bir ahamiyatli tomoni "Uzluksiz ta'lim tizimida bir necha chet tilini o'rganish konsepsiyasini ishlab chiqish va tasdiqlash"[6] chora-tadbiri til o'rganishga bo'lgan davlat miqyosidagi talab deb izohlash mumkin.

Bu chora-tadbirning amalga oshirish mexanizmi sifatida yuqori sinflardan boshlab o'quv rejadagi ba'zi fanlarni chet tillariga o'tkazish hisobidan ikki va undan ortiq chet tillarini o'qitishni yo'lga qo'yish orqali erishilishi ko'zda tutilgan. Mexanizmdagi talab esa chet tillari o'qituvchilari oldiga til o'rganuvchilari o'zlashtirayotgan chet tillarida kompetentlikni oshiradigan, amaliy natijaga erishtiradigan o'quv materiallari ustida ishlashlarini taqozo etadi. Bundan tashqari, Respublika miqyosidagi muhim ahamiyat kasb etgan huquqiy-me'yoriy hujjatlar orasida Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ta'lim tizimining chet tillar bo'yicha davlat ta'lim standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 124-sonli qaror muhim ilmiy-amaliy metodologik asosga ega. Chunki mazkur qarorda ko'rsatilgan talablarga binoan oliy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan fanlarning mazmunini xalqaro tajribalar asosida takomillashtirish maqsadida soha bo'yicha DTS ishlab chiqildi[3].

Ma'lumki, til tabiati, uning vazifasi va til o'rganish bo'yicha nazariyalarni tahlili shuni ko'rsatadiki, insonni inson qiladigan omil so'z degan mutafakkirlar fikri naqadar muhimligini anglab yetdik. Zero, "Odamning shaxsiyatini bilish uchun shaxsni shaxs qilib turgan tilni anglash darkor. Ko'plab insonlarning dinida va afsonalari

falsafasida til inson uchun hayot va kuch manbai sifatida ifodalanadi. Afrika qit'asining ayrim xalqlari uchun yangi tug'ilgan bola hali "mantu" shaxs emas, balki "kuntu" ya'ni "narsa" deb nomlanadi. O'rganish faoliyati bolani shaxs qilib tarbiyalaydi"[1;330].

Shuningdek, o'tgan asrdagi tilga belgilar sistemasi sifatida qarovchi tilshunoslarimiz Sosyur, Layonz kabi olimlarimizning til va nutq o'rtasidagi farqlarni aniqlab olishi, Amerika tilshunosi Chomskiy tomonidan ham amalga oshirildi. N.Chomskiy 1916 yilda tilni bilish "qobiliyati"- insonning o'z ona tilidagi qoidalarini bilishni nazarda tutsa, tildan foydalanish "faoliyatini" tildagi qoidalardan qanday foydalanishni anglatadi deya til va nutq tushunchalarini yangicha izohlar bilan boyitdi[4;4]. Uning nazdida kompetensiya faqat ma'lum grammatik to'plamlardan iborat edi, ammo o'tgan asrning 70-yillarida L.Kempel va V.Uils kabi olimlar N.Chomskiyning kompetensiya tushunchasi quruq grammatik elementlardan tashqari muloqot qobiliyatini ham hisobga olib, kompetensiya so'zi kengaytirilishi kerakligini taklif qildilar, chunki til ma'lum ijtimoiy kontekstda til maqsadlari uchun emas, balki aniq bir ijtimoiy maqsad uchun ishlatiladi. Til sohasida turli nazariyalarning rivojlanishi bir necha o'n yillardan beri tilga faoliyat nuqtayi nazar bilan qaralishiga asos bo'ldi.

Ayniqsa, o'tgan asrning 70-yillarida shakllangan kommunikativ kompetensiya tushunchasi N.Chomskiy taklif qilgan lingvistik qobiliyatga to'g'ridan to'g'ri qarshi paydo bo'lgan tushuncha bo'ldi. Tilga faoliyat mahsuli sifatida qarash ijtimoiy hayotga uzviy bog'langan diskurs, ya'ni "ma'lum vazifaga erishish uchun tilda ijtimoiy va madaniy tartiblarni hisobga olgan holdagi muloqot tili" tushunchasi uzoq yillardan beri ilm ahlining qizg'in muhokamasida. Shuningdek, til falsafasi negizida shakllangan va tilga faoliyat nuqtayi nazari bilan qarash Jon Ostin tomonidan taklif qilingan nutq aktlari ham muloqotning muhim bo'lagi deb qaraladi. Keyinchalik Jon Syorl nutq aktlari "muloqotning eng asosiy birligidir"[7;203], degan xulosaga keldi. Shuningdek, P.Graysning "hamkorlik tamoyili" olg'a surgan aniqlik, bog'liqlik, haqiqiylik, tartiblilik va qisqalik kabi autentik nuqt maksimlari ham til faoliyatini yangi tushunchalar bilan boyitdi[5;52]. Til tuzilishi

haqida bunday qarashlarning paydo bo'lishi tilda yangi etnometodologik yo'nalishning vujudga kelishiga sabab bo'ldi. Bu esa o'rganilayotgan til foydalanuvchilariga o'qitish davomida tegishli hayotiy vaziyatlar yaratish orqali tilning ijtimoiy funksiyasi ahamiyatini tushuntirishga imkon berdi.

Xulosa qilib aytganda, o'quv materiallarini ilmiy asosda ishlab chiqish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va kommunikativ-kognitiv yondashuvlarga asoslangan materiallar o'quvchilarning nafaqat lingvistik, balki pragmatik va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish o'quv materiallari sifatini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, real kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish orqali til o'rganish jarayoni yanada samarali tashkil etiladi. Shu bois, o'quv materiallarini ishlab chiqishda innovatsion va ilmiy yondashuvlarga tayanish dolzarb vazifa hisoblanadi.

REFERENCES

1. Fromkin V., Rodman R. An Introduction to Language. – Wadsworth.: Cengage learning, 2011. – P. 337.
2. <https://lex.uz/docs/-5013007-5013699>
3. Oliy ta'lim Davlat standarti. 5111400 – Xorijiy tillar (ingliz tili) ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavrlarning tayyorgarlik darajasi va zaruriy bilimlar mazmuniga qo'yiladigan talablar. – Toshkent.: Rasmiy nashr, – 2018.
4. Chomsky N. Aspects of the theory of syntax. – Cambridge.: Massachusetts Institute of Technology Press, 1965. – P.4.
5. Grice H. P. Logic and conversation // P. Cole J. Morgan (Eds.). Syntax and semantics: Speech acts. – New York.: Academic Press, 1975. – P.52.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ – 4884-son qarori.Toshkent sh.2020-yil 6-noyabr.
7. Searle J. R. Speech acts: An essay in the philosophy of language. – Cambridge.: Cambridge University Press, 1969. – P. 203.